

Tekst:

Cand. phil.

Allan Leth Frandsen

Borgerkrig er heldigvis næsten ukendt i dansk historie. Ganske vist kan både svenskekrigene og krigene i 1848 og 1864 betragtes som noget, der ligner, men »rigtige« borgerkrige var der ikke tale om.

Men det har været tæt på. Meget tæt.

Grevens Fejde fra 1534- 1536, hvor kongen og adelen nedkæmpede bøndernes oprør, mindede en del om borgerkrig. Og længere oppe mod vor egen tid har borgerkrigen også ulmet lige under overfladen. Lunten var kort for godt 100 år siden. Igen var det bønderne mod magthaverne. Også på Horsens-egnen var situationen spændt.

Rifler til broderkrig

Sommeren 1886 var en af de mest urolige i de mange år, den konservative statsminister Estrup regerede Danmark mod Folketingets flertal af Venstre-medlemmer: Provisorieårene blev tiden kaldt. Ikke alene vakte Estrups udemokratiske regering harme i befolkningen. Estrup havde i 1885 oprettet sit eget halv-militære gendarmkorps. Det skulle blandt andet håndhæve de yderst snævre grænser for politisk opposition og var derfor forhadt blandt Venstre-bønderne.

Befolkningen, og især den del der havde sympati for partiet Venstre, reagerede blandt andet ved at oprette riffelforeninger. Formålet var, som en Venstre-mand udtrykte det:

- at skaffe rifler til oprør og broderkrig. I sommeren 1885 accelererede regeringens forfølgelse af oppositionen, med arrestationen og påfølgende fængsling af Vestres folketingsmedlem, C. Berg. Den følgende tid bredte harmen sig som en løbeild: Medlemstallet i riffelforeningerne steg yderligere. Estrup selv slap uskadt fra et drabsforsøg på åben gade i København.

Bondeplager eller søhelt

Midt i denne hektiske periode blev der på Horsens-egnen holdt to møder samme dag.

Søndag 24. august 1886 fortalte to Venstre-mænd to vidt forskellige historier om den danske søhelt Peder Skram.

I den ene historie blev han udråbt som fribytter og bondeplager.

I den anden blev han hædret og mindet som en af Danmarks store sønner.

. Talernes anledning til at beskæftige sig med den gamle kriger var afsløringen af en mindesten for søhelten.

Stenen står stadig til højre for indgangsdøren i Østbirk kirke og har i over 100 år givet kirkegængere og besøgende

på kirkegården anledning til at holde mindet om søhelten i live.

Men stenen skjuler en anden historie. Den handler om, hvorfor og hvordan den overhovedet blev rejst.

Spændt situation

I den spændte politiske situation midt i 1880'erne havde Estrup og hans Højre-regering behov for at refærdiggøre deres kontrol med regeringsmagten. Venstre hævdede, det var i strid med Grundloven og dermed udansk at regere mod Folke­tingets flertal. Højrefolkene behøvede eksempler på det modsatte.

Peder Skram var et godt eksempel. Han vandt sit ry som »Danmarks Vovehals« i en række hårde søslag i begyndelsen af 1500-årene. Skram var altid parat til at rykke i felten, når hans konge bad om hjælp, og ikke mindst med indsatsen under Grevens Fejde indskrev han sig i historiebøgerne. Desuden lå soofficerens bedrifter så langt tilbage i tiden, at historien uden store problemer kunne tilpasses den aktuelle politiske situation.

En række af Estrups støtter blandt københavnske Højrefolk nedsatte derfor i 1885 en komite for at få rejst et mindes­mærke over søhelten. En af kongens stærke mænd, der greb håndfast ind, når Danmark var truet. Parallellen til Estrup var tydelig.

Ejede Urup

Mindestenen for søhelten skulle stå på kirkegården i Østbirk.

Peder Skram ejede herregården Urup uden for Østbirk og lå begravet på kirkegården sammen med sin kone. Efter et års indsamling var pengene i hus, og arkitekten, billedhuggeren og maleren kunne tage fat.

I fængsel for bagateller

Mens indsamlingen fandt sted voksede Venstre-folkenes modstand mod Estrup. 1886 blev et markant modstandsår. Heller ikke på Horsens-egnen havde bøn der og husmænd meget til overs for statsministeren, der slog hårdt ned på sine modstandere.

Ved kakkelovnsilden og i Horsens Folkeblad blev dagligt fortalt historier om »de lyseblå«, som Estrups gendarmkorps kaldtes i folkemunde.

Harmen bredte sig når talen faldt på en snes mænd i Åle, der var blevet arresteret på et folkemøde i byen. De ville ikke finde sig i, at »de lyseblå« var til stede ved mødet.

En af de lokale Estrup-modstandere, forstanderen for Vestbirk Højskole, Lau rids Joensen, var også blevet arresteret. Under en auktion på Sandvad Kro havde han stukket sin stok gennem et billede at Kong Christian IX. Det takserede øvrigheden til majestætsfornærmelse og fire en halv måneds fængsel. Højskolen blev frataget statsstøtten, og overlevede kun på økonomisk velvilje fra Østbirk- Yding kommune.Derimod slog latteren ud i lys lue, når historien faldt på den karl i Såby, der havde fyret sit haglgevær af i enden på en gendarm.Under retsforhøret forklarede han, at det var en gammel, dårlig skyder, der var gået af ved et uheld.

Nej til afsløringen

Eller når nogen havde set baron Gül-d enkrone fra Urup på vej ud for at syne kommunens skorstene. Det var det ene-stetilidshverv,som det Venstre-domine

Rigsadmiral Peder Skram malet i 1571 af anonym kunstner. (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg)

rede sogneråd havde betroet en af kommunens største skatteydere. Derfor var det ikke underligt, at sognerådet i Østbirk-Yding kommune takkede nejpå en henvendelse fra indsamlingskomiteen om at lade sig repræsentere ved afsløringen af mindestenen.

Rygter på egnen ville desuden vide, at kammerjunkeren fra Skanderborg, der skulle arrangere afsløringshøjtideligheden, havde udtalt:
- Det er blot kedeligt, at Peder Skram skal ligge ved siden af en fjollet højskole-lærer.

Netop den højskolelærer, Henrik Jensen, Vestbirk, skulle man ikke kritisere på de kanter. Efter sin død i 1883 blev han næsten en martyr i kampen mod Estrud. At det desuden var byfolk, oven i købet fra København, der stod bag minde

nen, gjorde heller ikke ligefrem sagen bedre.

I dagene op til afsløringen, opfordrede Horsens Folkeblad selvstændigt tænken­de til at holde sig væk. I stedet anbefalede avisen husmænd og bønder at tage til Brædstrup, hvor Venstre, provokatorisk, arrangerede politisk møde samme søndag som afsløringen i Østbirk.

For yderligere at skræmme Østbirk og Vestbirks indbyggere fra at være med, bragte Horsens Folkeblad fredagen inden afsløringen en fiktiv reportage fra begivenheden. Bladet lagde ikke det mindste skjul på, at det betragtede mindestenen som et stort propaganda- og paradenummer fra Højres side.

Der var også al mulig grund til en of­fensiv fra de lokale Venstre-folks side.

Arrangørerne af afsløringen havde nemlig fået ingen ringere end højskoleforstander Jens Nørregaard fra Testrup Højskole til at tale om Peder Skram. Nørregaard var kendt i vide Venstrekredse som en ualmindelig god grundtvigianer. De samme kredse nærede dog ikke den samme tillid til hans politiske tæft og si­tuationsfornemmelse.

En mand - to meninger

Kun ganske få lokale beboere indfandt sig på Østbirk kirkegård for at høre Jens Nørregaards historiske udredning, der priste Peder Skram i høje toner. Næsten alle de fremmødte var højrefolk og em­bedsmænd, hvoraf mange havde post-adresse i hovedstaden.

Stående foran stenen, der på bagsiden er prydet med det mest nationale af alle symboler, Dannebrog, indrømmede Nørregaard, at Peder Skram havde været på den forkerte side i Grevens Fejde. Til gengæld havde han været sin konge tro ved at efterkomme dennes anmodning om hjælp. Endvidere måtte tilhørerne huske på, at Skram kun kæmpede til søs, mod de lübeckske lejetropper. Han var ikke, som Johan Rantzau, direkte involveret i nedkæmpelsen af bønderne.

I Brædstrup gav den lokale folketings­mand, Jens Busk fra Ås, en helt anden version af historien om Peder Skrams rolle under Grevens Fejde. Busk sagde, at uanset hvor vovehalsen havde kæmpet grevefejden, så var han medansvarlig for, at bondeopstanden blev knust.

Folketingsmanden bad desuden de over tusind tilhørere huske på, at 47 herreders bønder blev dømt til at:

- få deres ære, gods og liv forbrudt. På den måde var Fæstegodset opstået, og hertil havde Peder Skram bidraget. Er der nogen som helst grund til at gøre stads af ham i Østbirk?, spurgte folketingsmanden.

Og fik det svar han forventede fra sine politiske meningsfæller.

En mindesten - to minder

Om Jens Nørregaard eller Jens Busk havde ret i deres udlægning af Skrams rolle i Grevens Fejde, er i denne forbindelse mindre interessant. Men det er spændende, at mindestenen over Peder Skram ikke kun er det minde over søhelten, som den oprindelig var bestemt til.

Den står også som et lokalt levn fra den landsdækkende modstand mod Estrups provisoriestyre.

En kamp, der var tæt på, men aldrig udviklede sig til blodig alvor, og en kamp der ikke satte sig mange håndgribelige minder. Måske bortset fra systemskiftet i 1901.